

ROMA

NACIONALNO MINORITETIJA KI ŠVEDSKA

Instrukcija e sikavnendže/učiteljendže,
slikakiri programa

Teksti kotar o Bennie Åkerfeldt

VÄSTRA
GÖTALANDSREGIONEN
VÄSTARVET

Ko 2000 berš priznajini i Švedska pandž nacionalno minoritetija

- » So značini minoriteti?
- » Isi li samo pandž minoritetija ki Švedska?
- » Sose priznaindžepe samo pandž nacionalna minoritetija?

Keda džaja napalal dikhaja kaj ko 2000 berš priznaindža i Švedsko država, pandž nacionalno minoritetija ki akaja phuv. I Švedska potpišindža hem priključindžape odoleja ko Evropakoro stadgan baši e državakiri hem minoritetno čhibjakiri ram konvencija ko Evropakoro savet, baši zaštita e nacionalno minoritetendže.

Važno te odvojnipe i razlika maškar o nacionalno minoritetija hem džejnibasoro minoriteti. Totalno računinipe kaj ki Švedska isi otprilika 150 različna čhibjakere minoritetija.

Zajedničko so isile akala priznaime nacionalna minoritetija, tano kaj ola živindže ki Švedska dugo vreme (vakti) hem čerena grupe kotar jasno pripadnost. Ola isilen po religiozno, čhibjakoro ja palem kulturakoro pripadnost pripadibe hem mangipe te ičeren po identiteti. Du korkoriodlučineja dali injan nacionalno minoriteti hem dali tu mangeja te vačere odova. O principi tano te identifikirinetut tu korkori sar mangeja.

E vladakoro cilji tano akale minoritetno politikaja te del zaštita e minoritetno grupendže hem čerel zorale olendžere mogućnostija, te utečinen hem te oven mešime ko podržibe o istorikane minoritetna čhibja.

O diskriminiribe, o negativno izložibe hem i nepravda valjani te chidelpa sa e manuendar so spadina ko akala nacionalno minoritetija. Ola ka ovel olen isto mogućnost, sar o avera nardo te spadinen ko opšto životo. E nacionalno minoritetengiri čhib, istorija hem kultura ka štitinipe hem delape mogućnost te unapredini. O manuša so spadina ko akala nacionalna minoritetija ka šaj te iskorispinen hem te upotrebinen pi dajakiri čhib hem te razvoinen po kulturakoro identiteti.

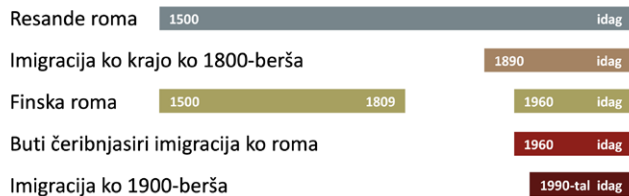
-

A collage of nine photographs of people in various costumes, including a man in a military-style uniform, a woman in a black dress, and a man in a top hat, all set within a decorative gold frame with a red border.

VÄSTRA
GÖTALANDSREGIONEN
VÄSTERNET

I grupa roma nane homogeno, nego sar i slika so sikavi, sarine tane različna. O Roma tane panda jek dživdi nacionalno minoritetno grupa, dživde čhibaja hem diaktelencar.

Romani imigracija ki Švedska

E romane grupakiri istorijakiri imigracija ki Švedska.

Resande roma živindže ki Švedska panda taro 1500-berš.

O finska roma ale istovremeno, ama muklje i Švedska ko 1809 berš.

Ko krajo ko 1800-berš avena i trito grupa roma, but olendar avena kotar i Rumunija.

Ko 1960/70 berša avena i štarto grupa roma. Ola avena kotar o različita phuvja ked ine e buti čeribnjasiri imigracija.

I pandžto grupa roma tane izbeglice kotar o Balkan maribe. O maribe so počmindža ki purani Jugoslavija ko krajo (agor) ko 1990-berša.

O prva (jekto) roma ki Švedska
– resande roma

O Resande, ke manušendžere muja vičinenape ine hem »tattare«. Šaj pendžarena o sikle (učenikija) akava izraz?

- » Ale akate ko maškarutno veko hem spomninenape sar jekto puti ko jek lil kotar o 29 septembar, 1512 berš. Odothe vačeriše kaj trijanda romane familije ale ko Stockholm.
- » O resande roma živindže ki Švedska isto sar kobor Švedsko država postindža.
- » Pobut kotar o 400 berša o resande roma ine jedina roma ki Švedska.
- » Ko 1954 berša predstavindže o resande roma otprilika 90 % kotar o sa o roma ko Švedska.
- » Ki Švedska vičinena ine e romen thatra (tattare).
Ki Evropa cigani, zigenare (atsiganoi ki grčko čhib).
- » Ko romane uvek vačeriše ine kaj injam rom, roma ja palem romano.

Ko 29 septembar 1512 ine beležimo ke Stockholmesiri tänkebok, Kaj ale jek nepoznato grupa narodo, averčhane dičhona, averčhane olengere adetija hem olengiri čhib.

Čerelape lafi kotar o 30 familije so vodini olen jek »herr Antho-nius«. O švedžanja šukar primindželen sose haljile kaj ola ine averčhane.

Olen vičinena ine olen Thaatra ja palem tattare. Kotar akava anav avela na džandžolape, ama šaj te konstantirinipe kaj o manuš so pišingdža ko »tänkeboken« upotrebidža akava lafi bizo te objasnini pobut. Nešto soj važno te zabeležinipe kaj akava anav spominipe pobut putija kotar odova vakti ko švedska izvorija.

Ko avera delija ki Evropa vičinena e romen »zigenare« jek lafi so avela kotar o grčko lafi, atsiganoi. I Grčka ine i prvo phuv ki Evropa so dobindža imigracija kotar o roma hem odova sar vičinena olen avela kotar o grčko lafi so žnacini: »odola so na astarenape«, odolese sose ola ked pozdravinenape ine, na dolena o vas, te pozdravinen pe, nego spoinena pe vasta.

Phare vaktija

1637: »Placat om tartarnes fördrifwande af landet.«

1750–1900: O roma na ine olen pravo te živinen ki nisavi komuna(diz)

1902: »Klockaruppropet« ki Vinbergs komuna, ko Halland.

1934–1975: Steriliziribe/zorneja sterilizirindže jekhe resande romnja ko svako štarto čher.
(Jek operacija so čerelape te našti i džuvli te ovel ola čhave.)

1948: 500 resande roma paldenape kotar o Jönköping.

»Placat om tartarnes fördrifwande af landet« tano jek zakoni so alo ko 1637 berš. Jek isključivo zakoni so ine čerdo e resande romendže ki Švedska so amen avdive vičinaja odova etničko čistibe. O zakoni značini kaj angleder o 8 novembar 1637 berša, sa o resande roma te napuštnen i phuv. Ako arakhljili dajek familija ja grupa palo ko akava datum odma ka baldenpe, o džuvlja hem o čhave a o vozrasna murša, ka obesinen olen bizo te ovel olen pravo ko sudibe. O zakoni ačhilo 110 berš.

E Resande romengere mogućnostija te priživinen ule pop hare ko avutno veko. Olendžiri buti računinipe sar kriminalno, so čerena ine pe zanatija hem trgovija, vičinena ine olen, skitnice, bizo te ovel olen pravo ki odbrana. Ako o lafi skitnice valjani te objasninipe, isi podloga ki pohor instrukcija e učiteljendže. E resande romendže ine zabranimo te živinen ja palen me činen stani/čher ki nisavi komuna, ki akaja phuv. E gavutnendže/selja-kondže ine zabranimo te »smestinen olen jek rat«. Primer bapš akava isi ki instrukcija e učiteljendže.

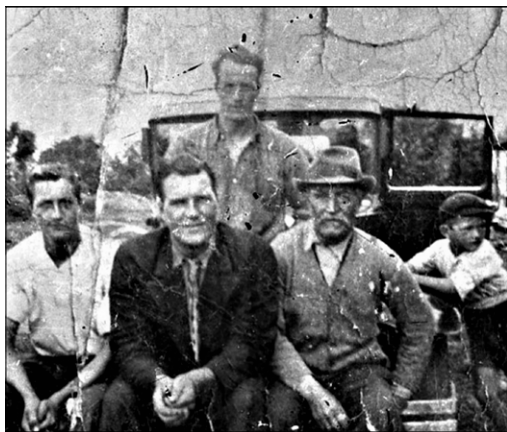
O »Klockaruppropet«, (poziv)ine publicirimo ko Halländska novine ko 1902 berš hem ine uputimo sa predstavnikondže ko komune ki Halland. O poziv ine formirimo kotar e popo Gustaf Ludvig Björck i Vinbergs opština e crkvačere organizatoreja Strömqvist, so isto ine hem prezentatori ko komunakoro odbor.

Odova ine jek predlog e državače sa te rešini »o problemi e tattarencar«. Klockaruppropet (o poziv) isi pošukar objasnimo ko lil pohor instrukcija ki instrukcija e učiteljendže.

Ko 1934 berš alo o steriliziribasoro zakoni so važini ine dži o 1975 berš. Jek promena bašo akava sterilibasoro zakoni ali ko 1941 berš, te šaj te ločharer i odluka, e sterilizibasiri, te ovel kotar o medicinsko ja palem socijalno razlog. Palo akala steriliziribasere talasija, računinipe kaj ko svako štarto, resande romengoro čher, isi po jek sterilizirimo manuš.

Odova dindža povod te aven neve idealija so ka utičinen ko političko rešibe. O Resande roma smatrinena ine olen sar »posebna« ko po način e dživdipasoro, ki kultura, na dikhena inepe sam osar problemi ko opštество, nego hem sar ruminena i rasa e švedsko narodosi. E rasačere biologikane istažibe produžindžepe e predlogoja »Steriliziribe«. I Media upotrebi-ne ine pe te šaj te širinipe o nevo dikhipe kotar o »bilačhipe« hem odoleja te dobinipe bari podrška hem te lenpe ko predvid odola merke so predložinenape. Pobut isi te čitinipe ko pohor instrukcija e učiteljendže.

Ko 1948 berš ko i Jönköping frdindže 500 resande romen kotar i diz. Ki media akava vičinipe »Tattaruppropet«. Čitin poburt ko pohor instrukcija e učiteljendže.

»Te dživdine ko čher
hem te arakhe obično
buti, ama na akate...«

Jek resande romani familija kotar o Västergötland. Uvek paldime.

»Amen injam ine resande. Man bičhaldže ko jek
doktori te pregledini man hem te procenini man,
setinava man kaj ov vakerdža me na pasuinava
akate hem injum oštetimo odolese sose me
injum kotar i tatar familija. Palo odova čhivdže
man ko arakhijnjasoro čher ja palem ko domi.

Jek personali ko domi vačerdža nešto so me
nikad na ka bistrav:

„Tattarungar ska härda och dom är tjuvpack
alla“! Istovremeno chidindža me bala hem
khudža man ko šero hem odova but dukhala
ine.«

Kurt

O Kurt ine jek taro odola čhave so o opštество lelja ole, sose
olesere roditelija ine »tattare«. Ko olesere lila pišini jasno kaj
ole lelje le taro odova razlog so olesere roditelija ine tatar
narodo. Silaja lelo štare beršengoro čhavo, phiravena ine ole ko
razna domija hem familije kote so arakhena e čhaven.

Školujibe

O resande roma na
ine olen šajdipe
(mogućnost) bašo
školujibe ja palen
džele kratko periodi
ki škola, odolese
sose sa dži ko
početak ko 1900
berša paldena ine
olen tari diz ki diz.

E Resande romendžere čhavengoro mogućnost ko školuibe. Sa dži ko 1900-berša ine but bilače berša, odolese so na ine mentalno pišine (uvedime). O Resande roma ine zorlaime te živinen avrijal kotar o opštество. Ki jek resande romani familija, jek džuvli soj bijami ko 1902 berš vačeri: I Romni inela pharipe ko čitibe hem ko pišibe odolese so olakiri familija ine uvek frdimi/paldimi. Prvo puti so dobida te živi ko jek than ine ked i džuvli inela 15 berš, ko 1917 berš. I romni bijandža jek čhavo ko 1929 berš. O čhavo dželo ki škola 6 berš, svako dujto dive. (Ov tano ki slika, desno). Ko akava vakti smatrinena ine kaj o »tattarčhave« ine sar nesposobna bašo sikljoibe hem odolese upotrebinena ine olen ko praktiska buča, sars oj te čistinen e učiteljesiri bavča, te anen kašta hem te čistine o kaminija ki škola. O rezultati kotar akava na ine šukar, i škola na dikhela ine olen, čerdža te našaven o veruibe upro peste hem o veruibe ko školuibe. O čhavo ovela ole pi familija ko 1950-berša hem o čhave valjani te džan ki škola. I tradicija ko resande roma ine o čhave te džan ki škola 9 berš, palo odova te čeren buti hem te pomožinen pe familija te obstaninen. I dujto generacija roma haljile o dikhipe e školakoro averčhane hem o značanje e sikljoibasoro ulo jek delo ko resande roma, gimnazijkoro hem o akademikano sikljoibe.

Aver grupa roma avema ki Švedska ko krajo ko 1800-berša kotar maškar avera hem kotar i Rumunija.

Ko krajo ko 1800-berša ale i trito grupa roma ki Švedska. But olendar ale kotar i Rumunija. Ki Rumunija o roma ine robija, hem odova ine kotar o 1350-berša dži o 1864 berš. O neve ale roma ale akate preko i Rusija.

- » Hem ako ki Švedska ine i škola obavezno panda kotar o 1842 berš, o švedska kalderash roma smejnena ine te džan ki škola sa dži ko 1960-berša.
- » Olen pogodindža, zorleja steriliziribe, zorleja lejbe e čhaven hem zorleja asimilacija.

I Švedska andža zakoni bašo školsko obaveza ko 1842 berš. Hem ako i tinto grupa roma ,švedska roma na ine olendže dozvolimo te džan ki škola sa dži ko 1960 berš. O razlog tano, kaj ola na ine upišime sar državljanja, hem na inelen ni adresa. Buteder kotar o romane čhave, na ine olendže dozvolimo o školujibe. Nesave čhave inje olen modučnost ko sikljoibe, ako alo nesavo učitelji ko olengoro logori nilajese, hem odova te platindže o roditelija. Isi pobut te čitinipe, ko pohor instrukcija e učiteljendže.

»Ko prvo delo kotar o 1900-berša, akaja nevi grupa roma ine ekskludirime (frdime) kortar o švedsko naselenje. Sa dži ko 1960-berša, ine zorlajime te živinen ko šatorija ja palem ko logorija»zigenar-läger«.

Ko baro periodi na delainepe e švedsko romenge šajdipe ko lečibe, odolese sose ola na računinenape sa švedska državljanija. Odova značini kaj but kotar o švedska roma so nasvaljile na dobindže pomič hem o romane čhave na dobinena ine vakcine baši zaštita. O romane džuvlja so ka bijanen ine, bijanena odothe kote so arakhljovena momentalno, ki veš, ko šatori ki prikolica ja palem ko aver than. But čhave mule kotar o šudripe ko šatorija hem ko prikolicice.

I Švedska phandela pe granice e romendže, maškar 1914 hem 1954 berša.

» 1914 – 1918

» 1939 – 1945

Ko 1914 berš alo o jekto stancengoro zakoni, so žnacini ine zabrana nesave strancondže te ačhon akate. Odova ograničini e romengere mogućnostija te aven ki Švedska hem te živinen akate. I granica ine phanli e romendže kotar o 1914 dži o 1954 berš. Ko akala saranda berš, so ine zabranimo te avelpe ki Švedska, but hari broj roma uspeindže te aven akate.

Akate šaj zajedno e siklenar te pokušinipe te čerelpe analiza sose adžahar nesave manuša postupinena e neve ale manušencar. I dar kotar o strancija? Kaj džala amari dar keda birinaja amen te dža ko odmor ko avera phuvja?

Štarto grupa roma avena ki Švedska

Ko krajo ko 1950-berša hem ko 1960-berša ine e Švedska potreba baši buti čeribnjasiri imigracija.

Odolese ale ki Švedska, pobut kotar o 1000 roma tari Finska, Poljska, Mađarska, Španija, Čekoslovakija, Jugoslavija hem avera delija kotar i Istočno Evropa. I Švedska manglja te muken ola po purano način živibnjasoro hem »te oven arakhle« kotar o opštestvo. Maškar avera buča hem o socijalno lelja bute romane čhaven.

O industije ovena šukar ki Švedska, palo ko maribe hem i potreba baši bučakiri imigracija ovela bari. Tegani avela i štarto grupa roma ki Švedska. Kotar o phuvja, Turska, Grčka, Italija hem Jugoslavija, ale but manuša te roden buti ki Germanija hem ki Švedska. O strancija so ale te čeren buti doprinesindže, ekonomijakoro širibe ko šukar vakti.

I Švedska reslja but učeste ko vakti keda ale te čeren buti o strancija ko 1969–70 berša, tegani e ekolomijakoro stanje ine but učeste. Tegani ale but roma kotar i Finska, Poljska, Čekoslovačka hem panda.

Nevi purani grupa – finska roma

I Švedska hem i Finska isila jek bari zajedničko romani istorija.

Paše 700 berš –kotar nesave 1100-berša dži ko 1809 berš – i Švedska hem i Finska ine isto phuv (država).

Akana irinaja amen ki finsko romengiri istorija. I Švedska hem i Finska isilen jek zajedničko dugačko istorija. Paše 700 berš-kotar o 1100 dži ko 1809 - ine i Švedska hem i Finska isto phuv.

O roma ine rodime ki vojskakiri sila. But olendar ine borinenape ko razna mariba. Palo ko maribe, nikoj na mangela ine olen hem na ine potrebna nigde. Olengoro slučar ulo sa po bilačo. Bedno ine okole jek milja romenge so preselindželenkotar i Karelska ko 1945 berš. E romenge na dindžape nijek than.

Ko krajo ko 1800 - berša i rasno ideologija počmindža te važini hem ki Finska. Silaja steriliziribe hem avera merke ine lelje hem počmindža te diskutirinepe o predlog bašo logorija.

E finsko romengiri kultura tani ko adetija hem običaja, način uraibnjasoro, familijarno veze, respekt e pophurendže posebno roditeljendže, zakonija baši čistoča, hem o razno hajbe soj tipično romano.

Akava čerdža ola te oven izložime bašo diskriminiribe.

Ko oktobar 2012 berš, ispitindža o Sveriges Radio sar jek rom, uravdo ko tradicionalna finska šeja manglja te uzajmini vorda ko benzinska stanice ki celo država. Kotar o 64 benzinska stanice, so ine ispitime, 22 olendar na manglje te uzajminen vorda e romenge.

O finska roma ine markantno delo ki Finsko istorija, pobut ko than e kulturače. Palem dikhenape ine sar problemi hem ine ingnoririme. But finsko romenge na ine dostupno olengiri čhib. Zapravo, sar jekto keda ale o finska roma ki Švedska ko 1960 dži o 1970 berš, haljile po pravo baši pi kultura hem pi čhib.

Pandžto grupa roma – ko 1990-berša

Ko maribnjasere berša ko Balkan, 1990-berša ale but balkanesere roma akate sar izbeglice.

Keda ine o maribe ko Balkan ki Jugoslavija ko 1990-berša but manuša ale odothar te rodel azil ki Švedska. Pobut olendar čerena lafi ko arlisko hem gurbetsko romano dijalekti. I pozitinvno okolnost čerela hem akala roma te živinen ki Švedska, hem ola delinena o pravo e finsko romencar so ale ko vakti keda ine buti čeribnjasiri imigracija. Adova vačeripe, jek pozitivno sastanko, kote čerela te uključinipe manuš ko akava okolnost.

O Jasari hem i Suzana

Ko 24 mart 1999 berš počmindža o Nato te bombardirini ki Jugoslavija. O džuvnja ine silujime ko Kosovo, o čhera thardže hem okola roma so na manglje te len oružje, ine mudarde ja palem živinena ine ki pretnja mudaribnjaja.

O Jasar hem Suzana našlje ki Švedska preko Italija hem Švajcarska. O drumo dži akate ine baro, hem reslje ki amari phuv ko 2001 berš, hem akate rodindže azil. Akana isi olen trin čhave hem škar životo ki Švedska.

Muk e silken (učenikon) te komentirinen. Isi pobut te čitinipe, ko pohor instrukcija e učiteljendže.

»Ked injum ine terno hem
živinava ine ko Kosovo, lava
ine o dive sar so avena na
mislinava ine ko budućnost
(anglunipe).

Ama akana mislinava.

Mo budućnost tano akate, ki
Švedska hem me planirina
me čhavengoro budućnost
akate.«

Jasar

Muk e silken (učenikon) te komentirinen. Isi pobut te čitinipe,
ko pohor instrukcija e učiteljendže.

Adžahar, o roma tane različna..

- » žiwindže akate različno dugo vreme(vakti).
- » čerena lafi ko razna dijalektija kotar i romani čhib.
- » žajedničko o roma tane nacionalno minoriteti– nane imigrantsko grupa (ingen invandrargrupp). I Švedska hem o vlastija, sar soj o zavod bašo obrazovanje pomožini te bi šaj arakha (sačuvina) i romani kultura, istorija hem i čhib.
- » SA o roma so avena ki Švedska hem dobinena dozvola te ačhon ki Švedska palo ko 2000 berš, ovena avtomatsko jek delo kotar o švedsko minoriteti roma.

But važno te džanelpe e Švedsko romani imigracijakiri Istorija
ki Švedsko te šaj te haljolpe o statusi sar nacionalno minoriteti.
Šaj te ovel šukar te vačere palem okola razna romane grupe.

Sikljoibnjasoro plani 2010:37

I škola tani odgovorno svako čhavesse(siklendže)te del džanibe keda ka završini i osnovno škola, kotar o nacionalna minoriteija, olengiri kultura, čhib, religija hem istorija.

O zavod baši škola (Skolverket) komentirini:

» Samo te objasninipe, nane o Zavod baši škola dužno, nego svako posebno škola, o učitelji so sikavi, tano dužno te del džanibe kotar e nacionalno minoritetengiri kultura, čhib, religija hem istorija.«

O roma korkore smatrinena kaj olengiri istorija ki Švedska, tani jek najvažno delo kotar o pravo so dobindže sar nacionalno minoritetija. Te ovel pendžarutni olengiri istorija ki Švedska. Akava ine hem školakiri namera palo ko 2000 berš.

I škola ka pomožini tut – ako tu hem te roditelija vačerena ki škola kaj mangeja te sikljoje, te dajakiri čhib, ko tlo romano dijalekti, isitut pravo ko odova.

Sar romano čhavo/čhaj ki osnovno /fundavni škola, isi ole pravo ko sikloibe e dajakiri čhib, ko plo dijalekti, kotar i romani čhib. Isi pobut kotar o 60 različna romane dijalektija ama ki Švedska čerelape lafi ko akala dijalektija:

Literatura
 Avdive isi školakere lila hem učiteljengere uputstva te upotrebinenpe ko različna romane dijalektija.

VÄSTRA
 GÖTALANDSREGIONEN
 VÄSTRA

Isi literatura hem instrukcija e učiteljendže bašo sikljoibe i čhib ko akala dijalektija.

Isi literatura kotar i romani istorija hem o nesave roma avena ki škola te vačeren kotar o romane grupengiri istorija ki Švedska.

VÄSTRA
 GÖTALANDSREGIONEN
 VÄSTRA

I Komisija protiv antiziganism dokumentirindža jek delo kotar i romani istorija jekhe instrukcijaja e sikavnendže.

O Västarvet isile jek web- strana, kote so isitu mogućnost te le džanibe taro akava matrijali so upotrebinipe, akana.

Sose valjani te džane?

Te bi šaj te haljon o romane čhave kaj hem olengiri istorja računinipe ki zajedničko švedsko istorija. Ked sa o čhave sikljona isto istorija, ki osnovno škola, odova tano važno delo bašo romano inkludiribe.

Odolese sose i Švedska avdive ladžala, sar ine prema o roma but berša.

Ako sa o čhave sikljona i romani istorija, šaj te dikhen avere jačhencar odova so desinipe avdive. Tegani ola ka oven manuša so vačerena NA ko vreme , so šaj te čeren nevo anglunipe, kote so ka ovel than sarinendže, kote so sarinen isi isto vrednost. Jek pošukar sumnal (sveto).

Diskutirin e siklencar, so dobineja korist taro akava džanipe kotar e romengiri istorija.